

АҢДАТПА

«6D030100 – Кұқықтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған диссертациясы

Исаева Айнур Женисовна

тақырыбы «Еңбек дауларын сотта қараудың процессуалдық ерекшеліктері»

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертациялық жұмыс Қазақстан Республикасының еңбек және азаматтық іс жүргізу заңнамаларына сәйкес еңбек дауларының әлеуметтік құбылыс ретінде туындау себептерін анықтау және жұмыс беруші мен жұмыскерлер, еңбек ұжымы арасында еңбек, ұжымдық шарттың орындалуына байланысты пайда болатын еңбек дауларын сотта қараудың процессуалдық ерекшеліктерін зерттеуге арналған.

Диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі. ХХІ ғасыр – білім мен біліктің дәуірі. Әр адам өзін үздіксіз жетілдіріп, жаңа кәсіптерді игеріп, үнемі заман ағымына бейімделу арқылы ғана бәсекелік қабілетін арттыра алады. Білім мен технология, жоғары еңбек өнімділігі ел дамуының басты қозғаушы күші болуға тиіс. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында «Бұл жолда саяси-экономикалық реформаларды және сананы жаңғырту үдерісін жалғастырып, заман талабына бейімделген ұлттың жаңа болмысын қалыптастыруымыз қажет» деген еді. Алайда, ел экономикасын реформалау мен әртараптандыру жалғасуына COVID-19 ауруының тарауы кедергі жасап, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымымен пандемия жарияланды. Кейбір жосықсыз жұмыс берушілер мұндай жағдайды пайдаланып қалуға тырысып, қызметкерлердің жалақысынан «ұстап қалу», уақытында жалақыны төлемеу оларды өз еркімен жұмыстан шығуына итермелеу немесе өзге де жолмен өз шығындарын азайту арқылы жұмыскерлердің әл-ауқатының және материалдық жағдайларының нашарлауына алып келіп отырғаны белгілі.

Бұл көптеген елдердің өз шекараларын жабуына, бұқаралық іс-шаралардың санын азайтуға, кәсіпорындардың жұмысын тоқтатуына, шағын және орта кәсіпкерлікпен айналысатын субъектілердің жұмысын уақытша тоқтатуға не шектеуге алып келді. Жұмыс берушілердің алдында жұмысты жалғастыру, қызметкерлерді қашықтықтан жұмыс істеуге ауыстыру, штат немесе жұмысшылар санының қысқаруына, жалақы мөлшеріне және басқа да көптеген қиындықтар туындатты. Бұл ретте осы сұрақтарға жауаптар жұмыс берушінің еркі мен қалауына ғана емес, сондай-ақ осы мәселелер бойынша мемлекеттік органдардың ұстанымына да байланысты. ҚР Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың VII шақырылымындағы Қазақстан Республикасы Парламенттің бірінші сессиясында «қазіргі күрделі жағдайда Қазақстанның алдында тұрған басты міндет – әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыс орындары мен халықтың табысын сақтау» қажеттілігін көрсетіп, депутаттар алдында бірнеше басымдылықтарды айқындап, «азаматтардың құқықтарын тиісінше қорғамайынша әлеуметтік-экономикалық даму мүмкін еместігін, неғұрлым белсенді әрі ойластырылған жұмысқа нақты және табанды кірісу керектігін» атады.

Қазақстанның еңбек заңнамасының қалыптасуында Халықаралық Еңбек Ұйымының Конвенциялары мен Келісімдерінің әсері болғаны анық. Қазіргі уақытта адам құқықтарын, соның ішінде еңбек құқықтарын қорғау жөнінде мемлекеттер мен жекелеген субъектілердің міндеттері мен түрлі тәсілдерін бекіткен халықаралық актілер жеткілікті деңгейде қабылданған және Қазақстанда мақұлданған. Адамның еңбек құқықтарын қорғауға арналған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы», «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық Пакт», «Адам құқықтары мен негізгі бостандықтары туралы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Конвенциясы» т.б. негізгі актілерді Қазақстан Республикасы ратификациялауы арқылы өз мойнына адамның еңбек құқықтары мен мүдделерін қорғау міндеттемесін алған. Ұлттық құқықтық жүйелердің барлығы дерлік жұмыскер мен жұмыс берушінің еңбек құқықтарын қорғаудың белгілі бір тәсілдеріне ие, соның ішінде Қазақстанды да атауға болады. Қазақстан Республикасының Конституциясында адам және оның құқықтары мен бостандықтары ең қымбат қазына ретінде бекітілген, осыған сәйкес адамның еңбек құқығына бостандығын мамандықты, кәсіпті еркін таңдау құқығын қорғауға кепілдік беріледі. Ал, 2015 жылы қабылданған ҚР Еңбек Кодексі еңбек дауларын қарау мен шешудің тәртібін реттейтін ережелерді бекітіп қана қоймайды, сонымен бірге еңбек құқықтарын қорғауды негізгі мақсаты мен еңбек заңнамасының қағидаты ретінде қарастырып, соған сәйкес ең төменгі стандарттар мен кепілдіктерді бекіткен.

Жарияланған статистикалық мәліметтерге сүйенсек 2020 жылы Қазақстан халқының еңбекке жарамды бөлігінің 92% еңбек қатынастарына түскен. Пандемия кезінде қалыптасқан экономикалық жағдайды, қазақстандық қоғамда демократиялық үрдістердің артуы мен өндірістің мемлекеттік емес секторының кеңеюін, жұмыскерлердің өз құқықтарын қорғауды толық жете түсінбеуін ескерсек, алдағы уақытта еңбек дауларының өсетінін болжау қиын емес. Осыған сәйкес жұмыс берушілер мен жұмыскерлер сот жүйесінің алдағы уақыттағы қолданушылары екенін байқау қиын емес. ҚР Жоғарғы Сотының мәліметтеріне сүйенсек, еңбек даулары азаматтық істер бойынша соттармен қаралатын істердің негізгі категориясын құрап, оның жалпы көлемінің 5,8% құрап келген. Мамандандырылған соттардың жоқтығы, еңбек заңнамасы ережелерінің әртүрлі түсіндірілуі мен тіпті қарама-қайшылықтарының болуы еңбек дауларын қарайтын органдар үшін қиындық туғызады.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, еңбек дауларын шешуге балама тәсілдерді қолдану мәселесі де шешуді қажет етеді. Бір жағынан, сот ісін жүргізу жетілдірілген және құқық қолдану рәсімін нақтылағанымен, сот ісін жүргізудің ұзақтығы және күрделілігі себебінен және шетелдердегі еңбек дауларын шешудің балама түрлерін кеңінен қолдану тәжірибесін зерттей келе, біздің мемлекетте бұл тәжірибені енгізудің қажеттігі туындап отыр.

Заңнамада еңбек дауларын сотта қарау мәселелері жеке қаралмаған, оларды шешу тәжірибесі пікірталас туғызады және оң реттеуді талап етеді. Бұл қиындықтар еңбек құқығы субъектілерін қорғаудың соттық нысанының жетіспеушілігіне байланысты да туындайды. Осыған байланысты, еңбек дауларын сотта қараудың процессуалдық ерекшеліктеріне, оның ішінде жұмысқа қайта алу, жұмыскердің еңбекақысын төлеу, материалдық жауапкершілікке байланысты, сондай-ақ ұжымдық еңбек дауларын қараудың жекелеген процессуалдық тәртібіне арналған арнайы зерттеулердің заң ғылымында жоқтығы осы диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігін айқындайды.

Тақырыптың зерттелу деңгейі. Еңбек құқығы бойынша шетелдік және отандық ғалымдар мен заңгерлердің ғылыми зерттеулерін, атап айтқанда, еңбек дауларын сотта қараудың процессуалдық ерекшеліктеріне арналған зерттеулерді талдау, осы уақытқа дейін осы тақырыптағы ізденістердің аздығын, арнайы кешенді зерттеулер жасалмағанын көрсетті.

Қолданыстағы еңбек және азаматтық-процестік заңнамаларға сәйкес еңбек дауларын сотта қараудың процессуалдық ерекшеліктері еңбек құқығы ғылымының да, азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымының да арнайы зерттеу объектісі болған емес. Еңбек даулары, соның ішінде жеке еңбек даулары мәселелері еңбек құқығы ғылымы тұрғысынан қаралып, ізденістер көбінесе еңбек дауының ұғымын анықтауға, еңбек дауларын құқықтық реттеудің жалпы мәселелеріне, еңбек-құқықтық жауапкершілігін жетілдіру т.б. мәселелерге арналған. Жұмысқа қайта алуға, жұмыскердің еңбекақысын төлеуге, материалдық жауапкершілікке, еңбек тәртібіне байланысты туындайтын жеке еңбек даулары мен ұжымдық еңбек дауларын азаматтық іс жүргізуде қарауды зерттеу, оның шетелдік тәжірибесіне үңіле отырып ғылыми негізделген және пайымдауға лайықты қорытындылар мен тұжырымдарды әзірлеуге мүмкіндік береді. Біздің ойымызша Қазақстан Республикасының еңбек құқығында қаралған құқықтар мен бостандықтарды азаматтық процесте қорғауға деген тетіктерді жаңартып, заңнамалық олқылықтарды жоюға көмектеседі.

Жоғарыда айтқанымыздай еңбек даулары ұғымы, еңбек дауларын құқықтық реттеудің жалпы тәртібі, еңбек-құқықтық жауапкершілік, сондай-ақ еңбек құқықтарын қорғаудың жекелеген нысандары мен тәсілдері мәселелеріне арналған еңбектер отандық заңгер ғалымдар арасында кездеседі. Осы бағытта зерттеулер жүргізген отандық ғалымдар ретінде Н.А.Абузярова, Т.М.Абайдельдинов, Д.Ажинурина, С.М.Алдашев, Ж.С.Бердиярова, Е.А.Бурибаев, Г.Г.Галиакбарова, С.А.Димитрова, Ж.Б.Ермагамбетова, Ж.М.Нарикбаева, Е.Н.Нурғалиева, А.М.Нурмагамбетов, Э.Б.Омарова, К.А.Мамиев, А.К.Мамбетов, Ғ.А.Сұраған, Ж.Б.Разиева, Б.А.Сериев, К.А.Уварова, Ж.А.Хамзина, К.А.Шайбеков, Н.П.Шайхутдинова, Г.Х.Шафиқова, М.Х.Хасенова және т.б. айтуға болады.

Осы бағыттағы алғашқы ғылыми диссертациялық зерттеулер жеке еңбек дауларының ұғымын анықтауға арналған. Осындай зерттеу жұмысы ретінде Ж.Б.Ермагамбетова, Е.Н. Нурғалиеваның «Индивидуальные трудовые споры» монографиясын атауға болады. Сонымен қатар адамның еңбек ету құқығына бостандығын қорғау мен оны құқықтық реттеудің жалпы тәртібі туралы туралы Д.Ажинурианың «Еңбек ету бостандығы және оны қорғаудың мәселелері», Ж.С. Бердиярованың «Қазақстан Республикасының еңбек ету бостандығының конституциялық-құқықтық реттелуі» жұмыстары бар.

Жеке еңбек дауларын шешудің теориялық және тәжірибелік мәселелеріне зерттеу бағытында жасалған кешенді ғылыми жұмыс ретінде «Правовое регулирование индивидуальных трудовых споров: теория и практика их разрешения» тақырыбындағы Г.Г.Галиакбарованың ғылыми диссертациясын атауға болады. Бұл ғылыми еңбектің басты ерекшелігі жеке еңбек дауларының жалпы сипаттамасын айқындауға, жеке еңбек дауларының соттылығы мен ведомстволық бағыныштылығын анықтаудың ерекшеліктеріне, еңбек процесін жетілдірудің теориялық-құқықтық мәселелеріне, жеке еңбек дауларын сотқа дейінгі шешу және медиация тәртібімен қарауды талдау жасауға, сондай-ақ осы жеке еңбек дауларын сот тәртібімен қараудың негіздерін қарастыруға жасалған алғашқы ізденіс болды. Алайда диссертациялық жұмысты талдай келе, байқағанымыз оның басты бағыты жеке еңбек

дауларын шешудің жалпы тәртібін айқындап, дауларды сотқа дейінгі шешу, жеке еңбек дауларын қараудағы медиация тәртібі, қазіргі уақытта қолданысқа енген жеке еңбек дауларын сотқа дейінгі шешудің механизмдерін жетілдіруді айқындау мәселелеріне арналған.

Диссертациялық жұмысты жазуда еңбек құқығы, азаматтық іс жүргізу құқығы саласындағы шетелдік ғалымдардың да еңбектері зерттелді. Атап айтсақ, Р.М.Агапова, А.ВуҒра Аудіні, П.С.Барышников, А.И.Балашов, S.Erdoğdu, А.А.Сапфинова, З.Сухбаатар, S.Қаҗқа, И.А.Костян, А.М.Куренной, В.И.Мартыненко, А.Г.Мостовщиков, И.А.Прасолова, А.Н. Слюсарь, О.Тезсап, Р.К.Тойжанов, G.Toksöz, Т.Э.Ханукаева, Z.Şişli және т.б. еңбектерін атауға болады.

Жоғарыда аталған және басқа да авторлардың ғылыми еңбектері диссертациялық зерттеу жұмысына теориялық негіз ретінде алынды, оларды саралай, талдай отырып еңбек және онымен байланысты қатынастарды реттеудегі мемлекеттің ролін өзгерту, әлеуметтік әріптестікті дамыту, жинақталған құқық қолдану тәжірибесі еңбек дауларын шешу процесін құқықтық реттеу проблемасына ғылыми тәсілдерді өзгертуді талап етеді. Жаңа ғылыми тәсілді қолдану еңбек дауларын құқықтық реттеудің нақты мәселелерін шешуде жеке және ұжымдық еңбек дауының заңды анықтамасының болмауы – «еңбек дауының пайда болу динамикасы» тұжырымдамасының тиімсіздігі, еңбек дауларын қарау және шешу принциптерін заңды түрде бекітудің болмауы, еңбек заңнамасы мен азаматтық іс жүргізу заңнамасының сәйкессіздігі, заң техникасының жетілмегендігі, еңбек дауларын жіктеудің бірқатар тұжырымдамаларының негізсіздігі талданып, еңбек дауларын сотта қарауды жетілдірудің осы тұстардағы процессуалдық тәртібін жетілдіру мен механизмдерін оңтайландыру мақсатында ұсыныстар берілді.

Диссертациялық зерттеудің әдістемелік негізі. Диссертациялық зерттеу әдіснамасының негізін белгілі кеңестік, ресейлік, батыс және қазақстандық ғалым заңгерлердің еңбек даулары, оларды сотта қарау тәртібі, балама тәртіптері туралы ғылыми еңбектері құрайды. Зерттеу тақырыбының ерекшелігі мен кешенді сипаты еңбек дауларын қарайтын азаматтық сот ісін жүргізудің өзге де нысандарына назар аударуға мүмкіндік берді. Диссертациялық ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізу барысында ғылыми зерттеудің жалпы және жеке әдістері: диалектикалық, тарихи, формальды-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, лингвистикалық, нақты-әлеуметтік әдістер қолданылды.

Еңбек дауларын сотта қараудың заңнамалық дамуы мен одан әрі жетілуін қарастыруда жалпы танымдық диалектикалық әдіс, жеке және ұжымдық еңбек дауларын сотта қарауға қатысты құқықтық нормалардың өзара және тәжірибемен байланысын зерттеуде формальды-логикалық, талдау, синтез және хронологиялық әдістер, еңбек дауларын сотта қарауға байланысты шетел заңнамасы мен тәжірибесін зерделеуде салыстырмалы-құқықтық әдістер, «еңбек даулары», «жұмыскер» терминдерін тереңірек қарауда лингвистикалық әдістер қолданылды.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Ғылыми зерттеу жұмысының мақсаты - Қазақстан Республикасында Еңбек Кодексі мен Азаматтық процесстік Кодексінде еңбек дауларын қарау мен шешудің ерекшеліктеріне арналған дербес тарау қажеттілігін теориялық негіздеу және әзірлеу үшін еңбек дауларын қарау мен шешудің теориялық және практикалық мәселелерін кешенді зерделеу, оларды қарау мен шешудің қолданыстағы тәртібін мен ерекшеліктерін талдау, еңбек және азаматтық процесстік заңнамаларға ұсыныстар мен ұсынымдар жобасын әзірлеу.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін диссертациялық зерттеу жұмысы төмендегідей міндеттерді алға қояды:

1) Еңбек дауларының жалпы түсінігін талдау, түрлері мен еңбек дауының пәнін анықтау мен себеп-салдарының теориялық және тәжірибелік аспектілерін жіктеу;

2) еңбек дауларын сотта қараудың жалпы процессуалдық тәртібін қарастырып, еңбек дауларынан туындайтын жекелеген түрлері бойынша оларды сотта қарау ерекшеліктерін айқындау;

3) жеке және ұжымдық еңбек даулары ұғымының мазмұнын ашу, осы құқықтық әлеуметтік құбылыстың заңнамалық анықтамасын талдау, оның еңбек дауларын қарау және шешу процедурасымен байланысын анықтау;

4) еңбек дауын қарау тәртібіне көбірек әсер ететін негізгі ережелердің шеңберін анықтау және сайып келгенде, еңбек заңнамасының нормаларын тиімді қолдануға мүмкіндік беретін белгілі бір процедуралық форманы құру;

5) еңбек дауларын қараудың ерекшеліктері қандай процессуалдық нысандарда көрінетінін, бұл нысандар еңбек жанжалын шешудің дұрыстығы мен уақтылығын қаншалықты қамтамасыз ететінін, оларды дамыту мен жетілдірудің болашағы қандай екенін көрсету;

6) еңбек дауларын қарау және шешу тәртібін регламенттеуге қатысты қолданыстағы заңнаманы жетілдіру жөнінде теориялық негізделген және практикалық қолдануға жарамды ұсынымдар әзірлеу.

Диссертациялық зерттеудің объектісі еңбек және азаматтық іс жүргізу заңнамасына сәйкес еңбек дауларын сотта қарауды жүзеге асыруда туындайтын қоғамдық қатынастар құрайды.

Диссертациялық зерттеудің пәні болып еңбек дауларын сотта қарау мен шешудің теориялық негіздерін зерттейтін қазақстандық және шетелдік ғалымдардың докториналдық ғылыми-теориялық тұжырымдары, сондай-ақ Қазақстан Республикасының және де шет елдердің еңбек дауларын сотта қараудың процессуалдық тәртібін реттейтін нормативтік-құқықтық актілері мен сот тәжірибесі, осы саланы реттейтін халықаралық сипатқа ие нормалар табылады.

Зерттеудің нормативтік негізін ҚР Конституциясы, ҚР Еңбек Кодексі, ҚР Азаматтық процесстік Кодексі, ҚР «Кәсіптік одақтар туралы» Заңы, «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңы, ҚР «Мемлекеттік қызметі туралы» Заңы, сондай-ақ еңбек дауларын сотта қарауда туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының салық заңнамасы, жұмыскер мен жұмыс берушінің жауаптылығына қатысты туындайтын ҚР әкімшілік құқық бұзушылық және қылмыстық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл заңнамалары, өзге де ҚР Үкіметінің қаулылары мен Жоғарғы Сотының нормативтік құқықтық қаулылары мен өзге де құқықтық актілер құрайды.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы. Диссертацияның ғылыми жаңалығы оның Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексі мен Азаматтық процесстік Кодексі аясында еңбек дауларын сотта қараудың процесстік ерекшеліктерін анықтау және қарастыру мәселесіне арналған Қазақстан Республикасы азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымындағы кешенді монографиялық зерттеу болып табылатындығымен негізделеді.

Еңбек дауын әлеуметтік-құқықтық және материалдық-процессуалдық құбылыс ретінде жан-жақты зерттеу жүргізілді, онда Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі мен Азаматтық процесстік кодексі негізінде жаңа әлеуметтік-экономикалық

және еңбек жағдайларында еңбек дауларын құқықтық реттеудің теориялық және практикалық мәселелері анықталды.

Еңбек дауларын өзге азаматтық істерден ажырататын ерекше белгі бар екенін ескере отырып, соңғы кезде ғылыми әдебиеттерде еңбек дауларын қарау тәртібін жетілдірудің қажеттілігі туралы мәселелер туындап, арнайы заң қабылдау қажеттілігін айтылып келеді. Мұндай заңның қажеттілігімен келіскенімен, ол жаңа заңды қабылдауға ұзақ уақыт кетеді. Осы зерттеу жұмыста ұсынылған ҚР Азаматтық процестік кодексте еңбек дауларын қарау ерекшеліктеріне арналған арнайы тарауы еңбек дауларын қарау тәртібіне байланысты көптеген мәселелерді қысқа мерзімде шешуге көмектеседі, осылайша осы саладағы заңнаманы одан әрі жетілдіруге құқықтық негіз дайындайды.

Сонымен бірге, қолданыстағы заңнама оның даму перспективалары тұрғысынан зерттелді, нәтижесінде еңбек дауларын реттейтін құқықтық нормалардың кейбір жағымсыз белгілері анықталды. Атап айтқанда, келісу комиссияның еңбек дауларын шешу үшін қызметі рәсімдік-процессуалдық мәнге ие болу керектігін тұжырымдайды. Келісу комиссиясының функциясын, қағидаларды белгілейтін Еңбек даулары жөніндегі келісу комиссиясы туралы үлгілік ережені жасап, ол Ереже ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау Министрлігі және ҚР Кәсіподақтар Федерациясымен негізге алынып, апробациядан өтуде.

Қорғауға ұсынылған тұжырымдар:

1. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексінің 1-бабының 1-тармағына жекелеген тармақшамен «жеке еңбек дауы» және «ұжымдық еңбек дауы» ұғымдарының түсіндірмесін, енгізу қажет. Бұл өз кезегінде құқықты қолдануда әртүрлі оқу мен талқылауды болдыртпайды, сондай-ақ еңбек дауының тараптарын, мүдделі тұлғаларды дұрыс анықтауға мүмкіндік беріп, еңбек қатынастары субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың тиімді тәсілін таңдауға ықпал етеді. Жеке және ұжымдық еңбек дауының заңнамалық анықтамасы азаматтық істердің осы санатының процедуралық ерекшеліктерін ашуға, сот ісін жүргізудің басқа істерінен ажыратуға көмектеседі.

2. Жұмыс беруші мен жұмыскерді қашықтықтан жұмыс істеуге ауыстыруына байланысты жұмыскер өз лауазымы бойынша стационарлық жұмыс орны орналасқан жерден тыс жерде жұмысты орындауға міндеттеліп, ал жұмыс беруші әрі қарай өзара іс-қимыл Интернет желі арқылы жүзеге асырады. Арадағы келісім ауызша жасалу салдарынан екі тарапқа да әртүрлі жағымсыз құқықтық салдарға әкеп соғуы мүмкін. Сондықтан жұмыскерлер мен жұмыс берушілер барлық жағдайларда қашықтықтан істейтін жұмыстар бойынша қол жеткізген келісімдердің тиісінше рәсімделуі қажет.

3. Дауды дұрыс және уақтылы шешу және еңбек қатынастарына қатысушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін ҚР азаматтық процестік кодексінің «Еңбек қатынастарынан туындайтын арыздар бойынша іс жүргізу» дербес тарауы бекіту қажет. Бұл ретте еңбек құқықтық қатынастарынан туындайтын істер АПК-нің осы тарауында белгіленген ерекшеліктермен талап-арыз өндірісінің жалпы ережелері бойынша қаралатыны көрсетіледі.

4. Жұмысқа қабылдаудан бас тарту, еңбек саласындағы кемсітушілік, еңбек шартын өзгерту, оның ішінде басқа жұмысқа ауыстыру туралы жеке еңбек дауларын сотта қарау кезінде прокурор және мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының міндетті түрде қатысуын ҚР АПК қарастыруы керек. Оның қатысуы соттың жеке еңбек даулары бойынша заңды және негізделген шешімдер шығаруына ықпал ететін болады.

5. Еңбек дауларының статистикасының өсімі мен судьялардың жүктемесін есепке ала отырып, Жоғарғы және облыстық соттар жанынан еңбек сот алқаларын құру қажет, соның нәтижесінде еңбек дауларын қараудың сапасы да, жеделдігі де артуы тиіс.

6. Еңбек дауларын сотқа дейін қарау үшін сотқа жүгінушілерге дауды шешудің келісу комиссиясына балама түрі ретінде медиацияға жүгінудің тиімділігін көрсету қажет.

Теоретическая и практическая значимость диссертационного исследования углубляет и систематизирует представления о полученных результатах, способствует лучшему пониманию особенностей гражданского судопроизводства и его альтернатив, а также судебного рассмотрения и разрешения трудовых споров. Как само исследование, так и полученные результаты могут быть использованы в практической деятельности государственных органов Республики Казахстан, судебных органов и при ведении вузами дисциплин «Трудовое право», «гражданское процессуальное право», а также в качестве специального курса по теме «рассмотрение трудовых споров».

Зерттеу нәтижелерін апробациялау. Диссертациялық жұмысты жазу кезінде анықталған ғылыми ұсыныстар мен қорытындылар, ережелер халықаралық, республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция жинақтарында, Білім және ғылым жөніндегі сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған журналдарда жарияланып, апробациялаудан өтті.

Зерттеу барысында жарияланған ғылыми мақалалар мен зерттеудің нәтижесі 14, оның ішінде 1 Scopus базасындағы халықаралық рецензияланатын журналда, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, Білім және ғылым жөніндегі сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған 5 ғылыми басылымдарға, ТМД және басқа да шетелдерде өткен халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда 3, Қазақстанда өткен халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларында 5 мақала жарияланды. Сондай-ақ, ҚР еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің еңбек, әлеуметтік қорғау және көші-қон комитетімен, ҚР Кәсіподақтар федерациясымен бірлесе отырып, «Еңбек дауы бойынша келісу комиссиясы туралы үлгілік ережесін» дайындауда зерттеу нәтижелері мен ұсыныстары пайдаланылды.

Диссертациялық жұмысты зерттеу кезінде анықталған нәтижелер, тұжырымдармен ұсыныстар және қорытынды І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің «Азаматтық құқықтық пәндер» кафедра отырысында талқыланып, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің «Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу, еңбек құқығы» кафедрасында кеңейтілген ғылыми семинарында сараптамадан өтті.

Диссертацияның құрылымы мен көлемі. Жұмыс кіріспеден, үш бөлімнен, қорытынды мен пайдаланған әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.